

ne il suo ricorso alle dottrine delle virtù cristiane implichi una certa distanza produttiva dalla lirica italiana.

Una appendice al lavoro offre la traduzione completa in tedesco delle due poesie centrali, CXIII e CV. Sebbene ciò possa apparire poco interessante agli occhi dei lettori catalani, esso attesta la pretesa generale —a mio parere giustificato— del volume: Müller manifesta chiaramente l'intenzione di volersi rivolgere non soltanto a una cerchia di destinatari circoscritta e composta dagli conoscitori di March, ma anche a tutti coloro i quali si interessano a una precisa ricostruzione 'filologica' in una prospettiva storico-discorsiva di centrali aspetti storico-culturali del Quattrocento. E proprio in tal senso intendo raccomandare il volume riferendomi a due suoi aspetti: in primo luogo, si tratta di un lavoro ricco e influente da un punto di vista contenutistico, così come un illuminante proseguimento della filologia marchiana a livello metodologico; in secondo luogo, esso offre più generalmente un contributo espressivo e ispirante alla storia della letteratura, della cultura e del sapere sul termine del Medioevo mediterraneo.

David NELTING
Ruhr-Universität Bochum

OLIVER, Joan / MOLAS, Joaquim (2015): *Diàleg epistolar il·lustrat (1959-1982)*. Xavier García (ed.). Lleida: Pagès Editors, 188 p.

Aquest llibre, magníficament editat i ple d'il·lustracions de tota mena que són un goig per a la vista, em duu una pila de records. Vaig conèixer Joaquim Molas a les classes catacumbàries de l'Institut d'Estudis Catalans, a la Gran Via, prop de l'edifici ara anomenat històric de la Universitat de Barcelona, tot just quan ell acabava de tornar d'Anglaterra, on havia passat uns quants cursos fent de lector d'espanyol i de català a Liverpool, i de llavors ençà hi vaig iniciar una relació òptima que no s'acabaria mai. I encara tinc al cap, com si fos avui, una trobada amical que vam tenir a Barcelona, no sé ben bé quan ni amb quin motiu, però quan no feia gaire temps que jo era a Montserrat, amb un seriós erudit britànic que havia estat col·lega de Molas a Liverpool. Quan ens acomiadàvem, Molas es va excusar, amb la seva ironia amable, perquè no li donava gaire sovint senyals de vida i li va confessar amb tota franquesa, parlant en espanyol, que ell no desitjava que en morir li publicuessin un epistolari, com era el cas, per exemple, de Menéndez Pelayo i de tants altres savis.

I realment, aquest diàleg epistolar que ara ens arriba confirma prou que la grafomania no era una de les flaques de Joaquim Molas. Escriu a Joan Oliver —amb el qual havia intimat mentre treballava en l'adaptació del diccionari literari Bompiani, per a l'Editorial Montaner y Simón de Barcelona— durant el temps que passa a Liverpool, aïllat de Catalunya i en un ambient que d'entrada li resulta hostil, bé que a poc a poc s'hi va anar trobant còmode i al final més aviat temia un retorn que no li oferia perspectives gaire afalagadores. I li escriu sempre amb concisió i fent moltes preguntes i més aviat poques confidències, tot i que els qui el vam tractar de prop podem trobar-hi el millor Molas, amb els seus neguits, amb els seus projectes i amb les seves maneres de veure el món o de tractar els col·legues. I encara, la primera de les catorze cartes d'aquest període que va del 1959 al 1961 no va adreçada a Joan Oliver, sinó a l'«Enyorada gent de Bompiani City», és a dir, a tots els companys de diccionari, als quals demana que escriuïn a «l'enyorat i el solitari i l'incomunicat» que era ell.

Ben aviat, però, el diàleg es converteix en monòleg. Després d'un parell d'anys de parèntesi, Oliver torna a escriure a Joaquim Molas per demanar-li una col·laboració destinada a *El llibre de tothom* que publica l'Editorial Alcides, la mateixa que ha editat els dos gruixuts volums de l'obra col·lectiva *Un segle de vida catalana* en la qual Joaquim Molas col·laborava ja abans de partir cap a Liverpool, però d'aleshores ençà Molas no contesta mai per escrit a Oliver, tot i que fins al 1982 aquest encara li adreça disset cartes, en un diàleg molt més espaiat, que no s'interromp, però que es desenvolupa d'una manera diferent: Oliver no defuig la correspondència, però Molas dóna les respostes, quan cal, de paraula. Hi ha

la possibilitat, de tota manera, que alguna peça de la correspondència s'hagi perdut pel camí, com podria haver passat en el cas del treball que Molas prepara sobre el sabadellenc Miquel Carreras (publicat finalment el 1988), per al qual Oliver li forneix una colla de dades —diria que sovint molt subjectives— al final de 1963, precisament «les dades que em demanes».

En tot cas, el diàleg Molas-Oliver existeix, amb una amistat mútua que es manté inalterable, i aquesta amistat ens permet de conèixer tot de detalls referents a la vida cultural barcelonina —i de més enllà i tot— al llarg de vint-i-tres anys, uns anys marcats per molts esdeveniments nacionals i internacionals, que poc o molt hi apareixen reflectits.

L'interès dels quaranta documents publicats —més el dels vuit apèndixs que els acompanyen— és extraordinari i l'augmenten encara els extensos comentaris que Xavier García hi afegeix en una gran quantitat de notes, fruit d'un considerable i lloable esforç de recerca. Com és lògic, aquestes notes no poden dir-ho tot i cada lector hi trobarà aspectes a completar o a precisar. Personalment, he de confessar que hi he après moltíssimes coses i que n'hi he confirmat d'altres que ja sabia o que suposava. M'agradaria aprofitar l'avinentsa per comentar algun punt que ha passat per alt al diligent editor, a qui hem d'agrair també l'esplèndida il·lustració a què em referia al començament.

Quan tant Oliver com Molas es refereixen a persones concretes, ben sovint és fàcil de copsar reticències que corresponen a enemistats que a vegades són només momentànies. Per exemple, Joaquim Molas parla poc o molt irònicament d'Antoni Comas —company de curs a la Universitat, amb qui sempre va mantenir una relació difícil—, de Josep Romeu i Figueras —col·lega a la Universitat Autònoma i a l'Acadèmia de Bones Lletres, amic en alguns moments, però molt distanciat la majoria de vegades—, de Joan Triadó —deixeble fidel de Carles Riba, de qui Molas es distancïa molt a l'època de Liverpool— i d'altres, en algun cas coincidint amb Oliver, com per exemple en referir-se a Ricard Salvat i a Maria Aurèlia Capmany. No sempre, però, les crítiques corresponen a una autèntica enemistat, sinó que simplement poden reflectir maneres de pensar o d'ésser diferents, com quan tant l'un com l'altre tracten de Jordi Carbonell o d'Albert Manent, o quan Molas fa al·lusió a Josep M. de Casacuberta, un editor pel qual sentia una gran admiració, però que era perfeccionista i li allargava l'aparició dels seus primers llibres —els resums sobre la literatura catalana dels segles XIII-XV—, que es va veure complicada perquè, com sé directament per Casacuberta mateix, tant Molas com Romeu —autor d'un volum paral·lel— volien dedicar un capítol a l'*Espill* de Jaume Roig, i Casacuberta va haver de fer d'home bo per trobar-hi una solució a gust o a disgust de tothom.

M'ha sobtat trobar en una carta de Molas, del 28 de febrer de 1960, que tenia el projecte d'escriure «una nota sobre un bisbot del segle XVIII, que a més a més feia versos en català, per bé que molt dolents». Xavier García, naturalment, es limita a dir que «aquest treball no es va realitzar», però jo sí que sé de quin «bisbot» es tractava: era Agustí Eura, un membre de l'Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona, com em va explicar Molas mateix quan jo —sense saber que ell tenia aquest projecte— vaig revisar algunes dades biogràfiques d'aquest bisbe d'Ourense, precisament en una miscel·lània dedicada a Josep Romeu i Figueras, que va servir per a una de les seves diverses reconciliacions amb Molas.

També m'ha sobtat de retrobar en una carta d'Oliver del 10 de maig de 1960 una al·lusió a «un arxiu de la poesia hispànica, que té l'ambició de ser molt complet, exhaustiu», que organitzava aleshores el meu mestre de literatura espanyola a la Universitat de Barcelona, José Manuel Blecua Teijeiro, i del qual no he sabut mai més res. Xavier García ni tan sols identifica el personatge, ni explica que, aragonès com era, va voler «reconciliar-se» amb els estudiants i amb els intel·lectuals catalans, queixosos en algun cas perquè havia ocupat la càtedra en competència amb Antoni Vilanova.

No cal dir que, com a totes les correspondències del moment, no hi manquen les referències bones o dolentes sobre les revistes *Germínabit* i *Serra d'Or*, publicades gràcies a la protecció de l'abat Escarré i assumides directament per Montserrat a partir de la segona etapa de *Serra d'Or*, el 1959. Oliver explica a Molas, l'11 de maig de 1961: «He tingut una petita picabaralla amb la serra daurada, amb intervenció del Dom Pinell i tot. Els vaig enviar una carta protestant d'una nota malèvola del Benet que tirava contra el *Segle*. Jo admeto que es tiri contra el *Segle* (precisament para molt la galta!) però no de traïdor i amb tanta poca solta i incoherència com ho ha fet aquest noi per motius de ressentiment personal con-

tra el P[ui]g Q[uintana]. A més, enviava a *Serra d'Or* un articlet contra la Misió general [organitzada pel bisbe Modrego a les esglésies de Barcelona]; era un atac atenuat però directe contra el bisbat i de fet contra el Vaticà. Jo ja sabia que no es podia publicar, però els vaig voler posar a parir. Al cap d'un mes vaig rebre una carta del Dom amb moltes explicacions i molt bo, però també amb "qualque" punxada de tipus clerical. Li vaig contestar bastant a fons, fa tres o quatre dies». Molas li responia el 14 de maig de 1961: «sembla que el tal Dom Pinell és una de les mules notables del país. Ha comentat la seva nova lletra? Crec que és perdre el temps sostenir diàlegs amb tipus així. És clar, que, al costat dels energúmens de *Critèrion* és or! Però, fillets, en ple segle xx...». Xavier García identifica correctament que es tracta d'una polèmica causada per un article de Josep Benet referent a l'obra *Un segle de vida catalana*, però afirma que aquest article no es troba a la revista. Evidentment, com Oliver mateix reconeix, es tracta només d'una al·lusió feta amb «traïdoria», com qui no diu res, però tot plegat resulta ben significatiu de com tenien la pell prima en aquell temps, quan *Serra d'Or* era l'única revista en català del país. Si no vaig errar, l'exabrupte de Josep Benet (J. B.) que va desencadenar les ires d'Oliver van ésser cinc ratlles de la secció *Notes i comentaris* del *Serra d'Or* corresponent al febrer de 1961, p. 9. Sota l'epígraf «El cofoi i l'altre», s'hi insinuava: «Un amic exultava amb un parell de gruixuts volums sota l'aixel·la, en els quals hom intenta d'establir una mena de visió panoràmica de cent anys de vida catalana. L'altre amic, una mica sorrut, responia: Sí, sí; però encara no tenim un bon diccionari modern català-francès, català-anglès, ni català-castellà, ni un diccionari de sinònims». La nota acabava: «Entre el cofoisme i la rebentada hi ha un lloc per a la mesura, que no vol dir precisament mediocritat, sinó realitat i veritat». A l'arxiu de *Serra d'Or* no he sabut trobar cap resta d'aquestes escaramusses, però sí que hi he pogut localitzar un bon nombre de cartes versallesques entre Joan Oliver i el successor del pare Jordi Pinell, el pare Maur M. Boix i Selva. Pel que fa a Joaquim Molas, va ésser un col·laborador constant de *Serra d'Or* i, en tornar de Liverpool, s'hi va integrar a la secció de literatura i en va arribar a formar part del consell de redacció, sempre amb el seu esperit crític i rebel, però amb una bona dosi d'afecte i d'adhesió, que augmentà encara quan arran de la mort del general Franco es va refugiar dos cops a Montserrat, on va ser rebut amb tota mena de consideracions i d'amistat. Pel que fa als caputxins, Molas va modificar també molt substancialment els seus punts de vista primitius quan el 1966 va prendre part en la famosa "Caputxinada" i va poder constatar l'hospitalitat de la comunitat de Sarrià i va fer bona amistat amb alguns dels seus components.

Encara que es tracti d'una qüestió ben sabuda, voldria rectificar un petit detall de les notes de Xavier García: a la p. 147 caldria precisar que tant Ramon Bastardes com Max Cahner van donar nova empenta a la circular dels Antics Escolans de Montserrat *Germinabit*, i que, quan el 1959 es va decidir des de Montserrat, per motius de tipus econòmic, que calia unificar *Germinabit* amb *Serra d'Or*, tant Cahner com Bastardes foren els redactors en cap de la segona etapa de *Serra d'Or*, fins que, per mor de la feina que se'ls acumulava a causa de la fundació d'Edicions 62 i de les discrepàncies que tenien primer amb el pare Jordi Pinell i després amb el pare Maur M. Boix, tots dos representants de Montserrat a la revista i que en el fons hi tenien la darrera paraula, foren substituïts per Jordi Sarsanedas.

És tota una llàstima que el progrés, amb l'aparició primer del telèfon fix i després dels mòbils, dels correus electrònics i de tota la resta de tècniques que avancen constantment, hagi fet desaparèixer les cartes, manuscrites o mecanografiades. D'aquí a uns quants anys serà totalment impossible de resseguir, com ho podem fer al *Diàleg epistolar* que comentem i en tants altres llibres i articles que han anat apareixent des de fa segles, l'evolució de les mentalitats i el dia a dia de tantes qüestions, sovint menudes i sense més importància al moment que s'escriuen, però que en conjunt ens permeten de conèixer a fons les relacions, els dubtes, els projectes i fins i tot les discrepàncies entre persones amigues, conegudes, saludades o simplement desconegudes.

Josep MASSOT I MUNTANER
Institut d'Estudis Catalans